

ПЛВГ

Р

Л

4

У

Г

КВІТЕНЬ

1931

ALLUKRAINISCHER
VERBAND PROLETA
RISCHER BAUERN
SCHRIFTSTELLER

PFLUG

GESELLSCHAFTLICH
LITERARISCHE
UND KÜNSTLERISCH
KRITISCHE MONAT
SCHRIFT
VII JAHRGANG

VERLAG „LITERATUR UND KUNST“

ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА
ПРОЛЕТАРСЬКО - СЕЛЯН
СЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО-ХУ
ДОЖНІЙ, КРИТИЧ
НИЙ ТА ГРОМАД
СЬКИЙ МІСЯЧНИК
РІК ВИДАННЯ VII

1 9 3 1
К В І Т Е Н Ь

№ 4

ЛІТЕРАТУРА і МИСТЕЦТВО

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Українського Друку“, Кар-
тковому Репертуарі та ін-
ших покажчиках Української
Книжкової Палати

ОБКЛАД. ХУД. МЕЯ

Укрголовліт № 5388

Зам. № 531. — 2.000

ДВОУ УПП. 7 Друк.

ім. Фрунзе. Харків,

Донець - Захаржев., 6

С П И Р И Д О Н
ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ
ШОСТА УДАРНА

(П о в і с т ь)

І

Грає Мишко, приспівує, притоптує ногами, плечима, мов крилами, підгойдує. Від голосного вигуку, дзвенькоту струн і тупотіння ніг маленька хата ходором ходить. Диктова балалайка, що її зліпив станичний доморослий майстер, навряд чи поступиться фабричній продукції. Щоправда, кілочки в неї дерев'яні, й Мишкові часто доводиться їх слинити та підкручувати. Коли ж він з особливим азартом б'є по струнах, вони плаксиво деренчать, а одна з них джеркотить живжастим голосом роздроченої бджоли. Але Мишкові то дарма. Ваду свого струменту він надолужує дзвінким гучним голосом, що так і б'є дзюрком із здорової, широкої горлянки.

Зворушилася біднота
Ще й червоний партизан:
Щоб не знати більше лиха
Нум, робить в один казан
Ух, ух!
Ух, ух!

Останні слова Мишко вигукує з таким притиском, наче його раптом споліскують холодною водою. Пальці лівої руки, що допіру метушливо стрибали по грифові, враз шльопають по дну деки, а в такт їхнім ударам чується гучне клацання язиком:

Ул, ух!

Різким кивком кострубатої голови Мишко надає ще більшої виразності своїй пісні, а метушливі карі очі сміються веселим задьористим сміхом.

Закрутило тіє в носі
Всім буржуям, кулакам—
Обрізани та підпали
Готували вони нам.

Чорні товсті брови моргунасто плигають йому над очима, ніби він бачить перед собою того, кому повинно закрутити в носі від його ущипливої пісні.

Дружнім натиском, єднанням
Наймитів та бідняків
Заснували у станиці
Ми суцільний колектив.

Мишко не звертає уваги, що вже відчинилися хатні двері, й біля порогу стоїть трохи зніяковіла й зворушена чоловіча постать.

Палі за ґрати єїлі,
Кулакам маршрут дал:
В Солонцях*) багато риби,
То щоб вудили штаньми
Ух, ух!...
Ух, ух!...

— Отакого ти їм акафиста оддираєш!... озвався прийшли й підходячи до хлопця.

— Дядьку Антоне!... Доброго здоров'я. Сідайте... сідайте...

Мишко в останє клацнув по денці, мотнув головою й почав прибирати лаву, готуючи для гостя місце.

Налягаючи на костура, Антін повагом підійшов до лави, довго вибирав місце для своєї баранячої шапки, врешті поклав її на лаву й сам сів поруч.

Це був крижистий маслакуватий чоловік з широким носом і високими вилицями, що двома масивними кряжами підіймали догори його сухе трикутне обличчя. Здавалося, коли б цій людині на дебелі, широкі кості більше м'язів, вона здатна була б жартома носити на своїх плечах цю непоказну хату, що в її вона опинилася.

— Либонь це вже нової десь вивчився? — посміхнувся в підстрижені попелясті вуса Антін.

— Хіба ж Захарко Щербатий не вигідає — жваво заговорив Мишко. — Збори в нас учора були... Про ударництво та змагання комсомолу окружком резолюцію надіслав... Так поки хлопці зібралися, то Захарко й вивчив нас.

— Пісня підходяща... — посміхнувся знову Антін — прикладно й на голос добірно... Як він ото про Солонці, — а ну...

Мишко — непроханий хлопець. Умостивши зручніше балайку, він дзенькнув по струнах і заспівав:

*) Солонці — Соловки

Палії за грати сили,
Кулакам маршрут далі:
В Солонцях багато риби,
То щоб вудили штаньми...

Тільки вже не вигукував під'южисто „ух, ух“, вважаючи, що при дядькові Антонові це робити недоречно.

Антін прослухав пісню уважно, стиха посміхнувся їй, видимо лишився задоволений. Але його вилацювате обличчя на цей раз не заясніло такою веселістю, на яку важив хлопець. Щось вимушене було в його посмішці і в погляді.

— Пісня хороша,—вже серйозно почав,—і про кулаків акурат сказано. Тільки маршрут їм ще не всім дали... ні...

— Хіба знову? — Стурбовано озвався Мишко.

Антін випростав важку дерев'яну ногу, чомусь глянув на вікно і голосом, що в йому чулися тривожні ноти, заговорив:

— Іду це я з управи... Саме порівнявся з Пимоненковою хатою, що коло ерку, коли гляну наперед, а біля тину дві по-статі. Пам'ятаєш, у тому самому місці, де на нас куркулі напали, як у Юхименка пшеницю витрусили? Ну от... Мені зараз думка в голову,—а чортізнає, що за люди! Ніч хоча темна, але на снігу їх добре видно... Бачу,—вони раптом шуронули за ріг і притаїлися. Став і я. Мовчу. Й вони мовчать. „Халепа“—думаю собі. Коли б не пам'ятливе місце пішов би, а то наче що за поли назад тягне. Оглянувся, а кругом—ні душі. Чим чорт не шуткує! Врем'я ж яке! Перед самим собою ніяково стало, що злякався. Тоді я: „А хто там такий?“ Мовчить. Я знову. Не чуть нічого.

— А самі стоять?—перепитав Мишко.

— Стоять... Через тин мені й голови їхні видно. Мовчить же—думаю собі—хай би вам на цілий вік заціпило... Тьоргнув я Пимоненкову фіртку та через подвір'я... Коли чую: з-за рогу—„А, безнога чортяко, догадався!... Ну, дякуй богові!...“ От об заклад б'юся,—ляпнув себе по дерев'яній нозі Антін, якщо це не наші люди!... Голос до того знайомий, тільки на пам'ять не набіжить. Верхом говорить, ти розумієш?

...Не так, як звичайно, а тонюсінько, на жіночий лад. Щоб не пізнали...

— І на кого ж ви підозру маєте? — спустив Мишко балайку на коліно.

Антін зрушив плечима

— Здається мені, коли б це не Передеріїв Панько був... той що обизвався... А як же пам'ятаєте, що він казав, коли ми в старого Передедрія одкопали пшеницю? Ну та нехай... Не вговтається, піде й він слідом за батьком на Солонці... Нехай!

Антін зідхнув і замов. Він сперся підборіддям на велику товсту палицю, з якою ніколи не розлучався, і задумлено дивився проти себе. По хвилі жваво заговорив:

— Але це пустяк діло... Не по це я до тебе зайшов. А от що... — обернувся до хлопця — Вішай ти, мабуть, свою піяніну на гвіздох, та давай раду держать...

— Що? Хіба?

— А так, так... нарядили... Нічого не вдієш. Великим кораблям і на великій воді плавати — кажуть. А ми з тобою хоча й малі, зате задержуватости в нас як у чортів. Відмовитись — незручно.

— Таки вперли?

— Вперли, друже, вперли...

Наче виконуючи Антонового наказу, Мишко встав, повісив на гвіздох балалайку і вже не знав, чи йому сідати чи стояти. В його руках проринало стільки метушливої нетерплячости, ніби він потрапив ногами на підлогу наелектризовану.

— На Заєрківський Кут?..

— На самий Сахалін...

Антін Дерев'янка й Мишко Мотовило давні приятелі. Не літа їх здружили: Мишко Антонові в сини б годився, а спільна справа. Хто найбільше всіх у станиці Переволоцькій воював за колгосп? — Антін та Мишко. Хто перший шугав лопатою в землю, відкопуючи глитайський хліб? — Мишко та Антін. Кому найчастіше загрожував глитайський обрізан? Антонові та Мишкові. У старого партійця Антона Вернигори, прозваного Дерев'янкою за свою дерев'яну ногу, комсомолец Мишко вчився непримиренної зневаги до класового ворога, а сивоусий Антін тішився задержуватістю й завзяттям свого молодого друга. Вони крокували поруч. Спільна боротьба освітила їхню дружбу й зробила її нерозривною.

І тепер, коли в Переволоцькій пройшла суцільна колективізація, й Антона обрали на завідувача оптимальною ділянкою, жодна серйозна справа в опималі не вирішувалася без участі Мишка.

З тиждень тому землю колгоспу розбили на оптимальні сьогодні на нараді управи прикріплювали до кожного станичні stodvірки. Це було найгаласніше засідання управи колгоспу. Чому? На те були поважні причини.

Переволоцький юрт¹⁾ мав фігуру неправильного півкола, при діаметрі якого розташувалася станиця. В найдальшому місці земля переволочан врізувалася великим трикутником у землю сусідньої станиці. Степняківської, відділяючися від решти юрту Гнилим ерком. Заєрківський Кут, або як його

¹⁾ Юрт — земельні володіння громади.

звали станичани—Сахалін,—був проклятим місцем для перемолочан. Гнилий ерик з його трухлявим містком був тим пекельним місцем, де не один дядько поломав воза або покалічив коні. Ранньою весною, коли зрадницький ерик широко розливався, затопуюючи підступ до мосту, він надовго закривав шлях на Заєрківський Кут. Доводилась або об'їжджати зайвих сорок кілометрів до переправи, або вичікувати, поки спаде вода. Тож не було для станичан гіршої кари, як дістати землю за Гнилим Єрком. При судильній колективізації Заєрківської Кут виділили в окремий оптимал, щоб у майбутньому збудувати там хутір.

Знаючи обставини, в яких доведеться працювати на Заєрківському Куті, всяк від його відхрещувався, як чорт од ладану. Антін і сам побоювався, якби 5-го оптималу не накинули йому. Ще вчора він поділявся своїм побоюванням з Мишком, а сьогодні вже став перед здійсненням фактом. Всі в голос висловилися за те, що на „Сахалін“ треба послати саме Антона Дерев'янку. Одні польстиво говорили, що Антін Дерев'янка є завзята людина й зуміє перебороти всі перешкоди на заєрківському Куті і інші запевняли, що 5-й оптимал тяглом сильний, справиться з роботою краще, ніж інший якто другий. Промовців підтримав і сам голова колгоспу! Ніби жартами він говорив: „Бери товаришу, Вернигоро, Сахалін. Ти ходив на Колчака в Сібіру, то клімат тамешній для тебе вже знайомий“.

Згадка про Сибір і Колчака збудила в Антоновій душі далекі спогади. О, хто повнокровно пережив минули революції, тому воно завжди зорітиме в майбутньому. Боягузом Антін Дерев'янка ніколи не був і не буде.

І він узяв Заєрківський Кут.

— Глядіть же, сказав я їм наостанці—удався Антін до Мишка—Заєрківський Кут я беру... Але не забувайте, що разом з ним я візьму й ті 500 карбованців, що їх виділив район на нашу станицю, як премію за кращу сівбу.

Антін сказав це твердо, голосом мужнім і важким. Широко відкритими очима стежив за приятелем, що захоплено й уважно його слухав. Мишко відчував у Антоновім голосі переконливі ноти. Цей голос раз-у-раз вливав у його серце бадьорючий, живущий струмок надії, коли вони йшли виконувати важку відповідальну справу.

— Ну, а ти, що ж, зрябів? — підвів на хлопця брови Антін.

— Та ні, я так...

Мишко почував, що при дядькові Антонові він ніколи не „зрябіє“. Він спокусливо глянув на балалайку. Він якось віддаленого шороху вона тихенко подзенькувала струнами і ледь-ледь коливалась на гнізду... Узяти б, ударити по струнах,

струсонути чубом... І відкіля взявся отой Заєрківський Кут?...

— Ой, будем брьохатися, дядьку Антоне, в ерку!... Ой, будемо ж!..

Мишка крокує від столу до порогу, сплутує сліди, а в голові йому сплутуються думки. Звичайно, не про пермію тут уже думати, або хоч разом із людьми обсіятись... Він несміливо говорить:

— Ви їх, дядьку, хоч би вже не під'южували, а то як зашіємось...

Антін сміється.

Люблю роботу — каже він — Люблю, коли підіпрешся під щось важке й чуєш, як воно подається, підіймається під твоїми плечима. Знаєш — раптом знижує голос Антін — За старого режиму була одна хороша примовка: поганий той салдат, що не думає бути генералом. І хоч так таки за царя й ні один салдат не став за генерала, але примовка хороша... Настирливости, впертости вона вчить. О, впертий свого доб'ється!

Антін на хвилину замовкає, потім допитливо дивиться на Мишка й промовисто, по складах говорить:

— Якщо ми до розталі не перевеземо на Заєрківський Кут засівне зерно, то в Гнилому нам і жаба цицьки дасть. На 2865 гектарів нам треба не менше 20 тисяч пудів насіння. Такою силою можна було б цілий еррк загатити. А де ми те зерно зсипимо, га? Як ти думаєш?

— Може по хатах, що на полі? — зупиняється, роздумуючи Мишко.

— По хатах не виходить діло. Вони за верству одна від одної та ще й порозвалювані. Для зерна гибіль.

— То може винбарі перенесемо?

— Отож то й саме. Тільки не перенесемо, а перетягнемо. На розборку та зборку в нас часу немає, та й мороки багато. Значить, до розталі на Заєрківку 10 глитайських винбарів — раз, пригнув обпаленого цигаркою пальця Антін, — і двадцять тисяч пудів хліба-два. Щоб у перший же день, як задзюрчить рівчаком тала вода, в'сошниках наших садилоч¹⁾ зашеркотіло зерно. От задача!

— Да-а... протягнув смаковито Мишко.

Антін устав із лави. Від широкої перспективи роботи, що повставала в його уяві, очі йому заблищали задеркиватим вогнем. На його дебелих валицях напружилися жили — ознака внутрішнього кипіння. Він неспокійно тупцявся по хаті, і кожен раз, коли його дерев'яна нога ставала на долівку,

¹⁾ Садилка — сівалка

здавалося, що вона забиває в неї щупкий неподатливий па- кіл,—такай твердий і впертий був її крок.

— Мишко! От погуляємо!—б'є зав. оптималом товарища по плечу. Хлопець аж угинається від важкої Антонової руки, але йому приємно відчувати на собі дотик цієї багатонадій- ної сили.

— Погуляємо, дядьку...

— Тільки от що... — перегода роздумує Антін. — Трудно це з нашим народом. Ще не загартувалися... до спільної роботи не звикли...

— Може на змагання взять? — підіймає брови Мишко.

— Я сам так думаю... Треба, щоб хтось перед вів. А кому ж і карти до рук, як не комсомолові. У вас гарнізація, гей!.. Ну, яка твоя резолюція буде?..

Антін посміхується, ніби дражнить Мишка, а той довго дивиться зіщуленими очима на товариша. Він несподівано починає крокувати по хаті, кривулясто вимірюючи долівку, а неспокійна рука метушливо куйовджить непокірно-настобур- ченого чуба. Врешті він зупиняється проти Антона, й його обличчя ясніє широкою рятівною усмішкою.

— Ударну організувати!.. бригаду!..

— О-о-о!..

— З комсомольців і молоді безпартійної... Хай за собою старіших тягнуть...

— Во-во-во!.. І в похід на Колчака, чи, пак, на кула- ка — ожваблюється Антін. — Ха-ха-ха... Та ти знаєш, що коли ми загода засіємо Заєрківський Кут, це йому тисяча гвіздків у домовину!

Дерев'янка пізнає свого приятеля, що йому ніколи не бра- кувало задерикуватости. І самому Мишкові стає радісно, що йому так принагідно з'явилася думка практично розпочати змагання. Вчора на комсомольських зборах про все це точи- лися балачки, зачитувалося листи окружному, навіть резолю- цію ухвалили: „всьому комсомолові взяти участь у змаганні“. Але звідки і як його починати — ніхто ні словом не обмо- вився. А тут сама справа підштовхнула і змушує зробити крок до практичного здійснення.

Згаряча Мишко багато говорить, жестикулює, в чомусь переконує Антона.

Антонові дивно дивитись на цю молоду, майже з ди- тям обличчям людину, що стає не по літах заклопотана й серйозна. Він нагло обриває сміх.

— Мишко, ти в точку ударив, їй-пра!.. Ударну зберемо, щоб як на ретязі повела інших. Нам би тільки вимбарі та хліб на поле, поки морози держаться, а там ми покажемо, які бергамоти за Гнилим ерком родяться...

Мишко зиркає на приятеля і не перестає говорити. Скільки в його тепер думок! Одна велика розірвалася на тисячу дрібних, що з них кожна подає свій голос і вимагає до себе уваги. Дай же їм усім раду!..

— Ну, ну, поміркуй собі, а я подамися — підбадьорливо киває головою Антін і бере з лави шапку.

— Коли двері за Антоном зачинилися, Мишко підійшов до балалайки, торкнув по струнах, але з гвіздка не зняв. Струни різноголосо дзенькнули, довго й ніжно прогули і тихо завмерли. Хлопець прислухався до їхнього дзенькоту й сів до столу. Задумався.

Перегода прийшла мати. Стара Мотовилиха забарилася на жіночих зборах стодвірки і з'явилася додому зголодніла й сердита.

— От ідіть на собранія... — ремствувала, кидаючи невдоволені погляди на сина — А що на тих собраніях?... „Ми дольні, товарищі, жінщини совєдську власть поддержать“... — Перекривила когось верескливим тонісіньким голосом. — Діла на годину, а продержить цілу ніч... —

— Хто? — озвався Мишко.

— Та ж гарнізаторка наша хвальона.

Вона ще довго бубоніла, згадуючи зовсім не льстивим словом жінорганізаторку, що так довго затримала збори. Це були її постійні ремствування, під час яких між нею й сином часто точилися суперечки. Але тепер Мишко більше не встрічав у розмову, — він цілком поринув у свої думки.

А коли ліг спати довго белькотів ві-сні.

Його балалайка сумирно висіла на гвіздкові.

II

Чим світ, — Мишко був на ногах. Як завзятий музикант він не міг починати свого робочого дня без грання на балалайці. Не встигши встати з ліжка, він уже тягнув руку до гвіздка, де висів його невибагливий струмент. Хоч раз, а дзенькне, промугичить мотив, що буває, засів у голову, і вивертом біжить із хати.

Але сьогодні хлопець був до решти неуважний. Думки, з якими ліг спати, не дали йому спокою вночі. З ними прокинувся, з ними починав робочу днину. Плянів у голові складалося так багато, і тим, що вони не були приведені до ладу, не знав із чого починати. Треба й дядька Антона повідомити, що він Мишко, не роздумував, потрібно й до секретаря комсомолу вдатися і знову ж зборів молоді відкладати не можна. Де вже тут усидиш на місті, хоч і з балалайкою.

Поки мати розпалює піч, Мишко натягує на плечі кожу-

шанку й поглядає на вікно. Маленькі шибки злегка піднялися сріблястими визерунками, але вони світліші, ніж учора. Мишко зауважує, що подвіря рясно біліє свіжою порошею снігу. „Це добре, що сніг іще держиться“ — міркує він, вийшовши на двір. Тепер сніг його союзник, як же йому не радіти! Напередодні сніг уже подекуди був розтав, але за ніч знову чимало підсипало, навіть у затишних місцях з'явилися пухнаті кучугурки.

Вранішнє повітря імliste і м'яке. Великі пухнаті сніжинки ліниво снують у повітрі, лацаються до Мишка, квітчають сріблястими цятками руду козушину. Вони довго й неохоче кружляють над землею, наче підшукують місце, де б позручніше сісти.

Так, до весни недалеко. Березень байдуже скидає зі свого зимового даху рештки срібляно-білої бавовни, що за кілька днів стане йому зовсім непотрібна. Зійде не більше тижня, як земля запарує на весняному сонці, зашумить сніговими водами Гнилий ерик і тоді Заєрківський Кут лишиться неприступним островом. Що може з того вийти — це добре розуміє Мишко. Тимто він так тривожно прислухається до рипу вогкого снігу під ногами й так непокійно вдихає свіже повітря, що пахне тонким віддихом талі.

Вийшовши на вулицю, Мишко завернув до Антонової хати. В завідувача оптималом він застав двох станичан, що скаржилися на конюха суспільної стайні. Один із них горбатий і з довгим рудим волоссям на голові, що товстими жмутами повилазили з під кубанки, завзято розмахував руками й скаржився Антонові:

— Заглянув я до ясел, аж у моїх коней хоч би тобі цурка... А Митра Довбуша рядом стоять, — так у них мішка... О, чого ж то так? Що ж, мої коні не тим миром мазані?..

— Та може він ще не встиг нанести вашим коням? — перечив йому Антін.

— А Довбушовим устиг, еге?...

— Так неможна ж усім заразом...

Мишко нетерпляче чекав, поки закінчить дядько свою скаргу. Ба ось Антін обернувся до його.

— А, це ти? Ну як, не роздумав? —

— Чого б же я мав роздумувати — вдвигнув плечима —

— Сьогодні й збори наміряюсь скликати.

— Молодець, їй-право, молодець — лягнув його по плечі Антін. — Я знав що ти не підкачаєш.

Втішений і підбадьорений у своєму почині Мишко швидко вийшов.

У секретаря комсомолу красномовні порухи й самовпевнений погляд. Його зіщулені очі трохи звисока дивляться

на Мишка, коли той розповідає про свій намір організувати ударну бригаду.

— Це все добре — каже він — Але кого ж ти виставляєш за бригадира?

— Кого? А кого виберуть, той і буде...

В товаришовому питанні Мишко почуває недоговорену думку. Секретар боїться, що він, рядовий комсомолец, не справиться з новим призначенням. Секретарів натяк його неприємно шпигає. Він хвилину докірливо дивиться на товарища, потім говорить просто:

— А хоч би й мою персону...

— Тебе?...

Егеж...

Безумовно, він Мишко, ще не виявив себе, як організатор і керівник. Але він ніколи не рачкував. Що йому не вистачає досвіду, так хто ж його має в цій новій справі. Може він занадто бере на себе, ну й хай: недосвідчена сміливість краща за випробуване боягузство.

Секретар сміється товаришовому дотепові, проте боїться, що поки почнуться робити на полі, бригада може розпівзтиса без діла.

— Щоб не вишло часом порожнього потстрілу, розумієш?

Мишка дивує секретарева заява. Як?! Зараз немає робити? А підготівля до сівби, перевозка винбарів та зерна на поле. Стягання фуражу. Один гнилий ерик чого вартий? Щож, сидіти поки він одріже Заєрківський Кут від станиці?

— Ну добре, добре — згоджується секретар.

Станиця щойно підіймала холодні заспані вії, коли Мишко підходив до штабу 5-го оптимального участку. В сизому тумані ранку сіро бовваніли побіловані пухнати́м снігом дахи осель. Пофарбовані в одноманітний колір, вони втрачали свій звично знайомий вигляд і стояли чужі й непривітні. А може то так лише здавалося Мишкові? розмова з секретарем, його трохи недовірливий тон осіли в хлопцевій свідомості каламутним хузом.

Станиця прокидалася поволі. Де-не-де порипували двері-хрюпали ставні, іноді вчувалися сонні голоси. Намирхявшись на зборах, що не припинялися з дня на день, станичани вставали до роботи з запізненням. Мишко вслухався в стихшені звуки ранку й намагався зрозуміти непоквапний і спокійний тон життя що панувало навколо. Від свідомості, що він повинен негайно діяти без участі цього байдужого оточення, йому стало самотньо. Власні кроки здались метушливі, навіть неповні, мов би йшов пізньої пори небезпечною глушиною.

Він підійшов до широкого, з багатьма вікнами будинку, обшальованого зовні й пафарбованого в сизо-блакитний колір, відчинив фіртку. На просторному подвор'ї вже було досить насліджено. З довгого дощатого закату, що правив тепер за усупільнену стайню, чулися сміхотливі голоси й кінське іржання. Мишко прислухався. Хриплий уривчастий голос розповідав якусь веселу пригоду, а два інших йому піддакувало то вряди-годи проринало розгонистим сміхом. „Певне Кузьма анекдоти розповідає“ — подумав, упізнавши голос знаймого конюха. „От із ким не впадеш у самоту!“ І йому самому стало веселіше й бадьоріше.

Мишко зайшов до хати. В передній кімнаті, що правила за місце зборів стодвірки, на розлогому столі стояла запорошена чорнильниця, а в ній стирчала ручка. „Ну, що ж треба починати“...

В пошуках паперу він обійшов усі чотири кімнати, але крім двох невеличких списаних клаптів нічого не знайшов.

Раптом його погляд упав на великий жмут окрученого паперу, що лежав на камині. Мишко плагнув на стілець і дістав. То були старі плякати про штрафовку, осінню сівбу і ще щось. Він подивився на пожовклий старий плякат і вирішив, що з його можна скористати. За кілька хвилин великий, грубий аркуш обернувся на дрібні чотирикутні клапті. Мишко скрутив із паперу ручку й почав писати. Нерівні, розложисті слова, накреслені з претенсією на художність, сповіщали переволоцьку молодь 5-го участку, що о третій годині дня призначається надзвичайні збори. Порядок денний — організація ударної бригади. Явка для всіх комсомольців обов'язкова.

Написавши з десяток об'яв, Мишко згорнув їх рукою, й сунув до кешені. Та нова несподівана думка змусила його зупинитися. Чім прикріпляти оповіщення? Він знову почав нишпорити по кутках. В штабі не знайшлося ні клею, ні гвіздків. Але це, звичайно, дурниця. Мишко знав засіб, уже не один раз випробований на практиці.

Не думаючи довго, він подався до дому. Заскочивши в хату, почав нишпорити по кутках, поки не натрапив на невеличкий окрасець чорного хліба. Цього шматка повинно було вистачити йому з матір'ю на сьогоднішній день. Мишко ще не снідав і відчував, як при погляді на хліб у середині залоскотало солодке бажання зужити цю незвибагливу поживу. Він у замішанні зупинився... А чи не добути де гвіздків? Але де їх дістанеш, і чи є на те час? Треба скористати з відсутності матері, бо за хвилину буде пізно. Спритно жолупнувши м'якиш, хлопець здавив його в руці.

Сама в цей час відчинилися двері й на порозі з'явилася

мати. Мотовилиха глянула на скручені рукою об'яви, що стирчали з Мишкової козушанки, на зрадницьку руку з хлібом... Наявність злочину була очевидно. Такі випадки не раз траплялися раніш. Не встигла вона розтулити рота, як Мишко в'юном крутонувся до дверей і тільки його й бачили.

— Ой, любоньки — зойкнула Мотовилиха — що ж ти робиш шибенику!.. Останній шмат на такі витребеньки!..

Навздогін синові вона послала сто недуплених чортів, посварившись кулаком. Хай же тепер не просить їсти, коли не вміє берегти дорогоцінного харчу. Марта Мотовилиха міцно лаялась і не швидко заспокоювалась. Це була людина, що для неї лайка служила заспокойливими ліками.

Тимчасом Мишко стояв уже коло будинку 5-го участку й міркував над тим, де почепити об'яву. Його увагу привернув закопаний у землю стоп із почорнілою дошкою, що на ній коломаззю чи дьогтем були виведені такі слова:

Бойовий штаб 5-го участку колгоспа-гіганта станиці Перемоцької — „Ленінів Заповіт“.

Чи від снігу, чи від невмілого писання літери розпозналися по дошці широкими патьоками, майже не залишаючи вільного місця.

Проте дошка всім кидалася в вічі й Мишко вирішив почепити об'яву саме на їй.

За хвилину сіру дошку оздоблювала найкраще написана об'ява.

Тепер лишилося розмістити решту. Мишко звернув у широку вулицю, що перетинала 5-й участок. Пройшовши кілька кварталів, звернув у провулок, обігнув куток півколом, перепнув упоперек, перейшов на другу половину. Він не минув ні школи, ні хаток-делегаток, ні церковних воріт, ні людних перехрестів. Всюди, де тільки було зручно, залишав крикливе оголошення.

П'ятий участок охоплював до 200 дворів, і Мишкові не так легко було його обійти по грузькій, непротоптаній порослі снігу! Коли повернувся до дому, до 3-х годин лишилося небагато. Поки витримав нову баталю і зі сварливою матір'ю та пообідав, треба було збиратися й на збори.

Мишко прийшов до штабу перший і почав чекати. За півгодни з'явився Захарко Щербатий, штукар і дотепа комсомольський. Переступивши поріг, він по-військовому приклав руку до сірої кубанки з кошачого хутра і голосом басистим, крізь який проринали тонкі гіскляваті нотки, заговорив:

— Чолом і поважання од білого лиця до сирої землі першому ударникові 5-оптималу!

Низько уклонився всією гнучкою постаттю, диткнувшись рукою до землі на зрезок того, як роблять челядники в старих п'есах.

— Сиджу я сиджу і висиджу грижу- Вождь наш славний, де ж твій народ ударний. Що оце й усі оглянув розчарованим поглядом хмту й голосно свиснув — ф'ю-ф'ю...

Мишко зі стриманою поспішкою глянув на Захарка:

— Чотизна, що в теке там за бісеня сидить, що ти без підштрикування ніяк не можеш.

— Мишко, — ляпнув товариша по плечі почервонілою на холоді долонею, — ти помилився. Ніякого біса в мені нема. Мати казала що я маленьким проковтнув голку. Отож вона мабуть десь застряла в тілі і тепер я такий як бачиш — де не повернуся, то й штрикну.

Коли Захарко говорив, його тонке обличчя грало тисячами метушливих зморшок. Здається, що в розмові брав участь не лише рот, а всі риси обличчя, починаючи від гострого підбороддя, до рухливої шкіри на лобі.

— Слухай Захарку, знову заговорив Мишко — твоя частівка по колективизацію дуже сподбалася Антонові Дерев'янці. — Він у мене вчора був.

— Частівка, — перепитав той — в-рун-да... Ти от краще скажи, ударну таки справді організуємо.

— Справді...

— Ти ж мене там посаду якого небудь начальника припасуй.

— Ми тебе за культпропа й стінгазетника... по культурній часті.

Захарко не любив розмовляти на тему про його творчість. Раз-у-раз іронізуючи над іншими, він до всякої похвали ставився скептично, вбачаючи в її зайву льстивість. Ось чому він відмахнувся від побідних балочок і переходив на інше.

— Ну що ж його робити? — непосідливо крутився по хаті. — Знаєш що? Давай угадувати хто перший прийде. — І сів на лаву, широко розкинувши ноги.

— А хто зна.

— А от я вгадаю

В сінях хтось гомінко затупав, кашлянув і почав шарудіти коло клямки; хлопці насторожилися. Із-за дверей показалася тонка в обліплених вузьких штаних нога, обута в неоквирий товстий чобіт, з широкою, осілою вниз халявою.

— Сюда неможна! — крикнув якомога суворіше Захарко. Нога враз сховалася за двері.

Вгадай хто прийшов. — звернувся Захарко до товариша. Той покрутив головою — Ех, ти... Ну ясно... Володько Писарчук. — До дверей гукнув: — Володько, заходь!

— Ви що ж дурину строїте! Це вже ти. — загомонів швидко прибулий, наче сипав горохом. Він шморгнув сизим від холоду носом, що формою своєю дуже нагадував синій баклажан і почав терти широкі масалкуваті долоні.

— Закурить є? — звернувся до товаришів

— Не п'ючі й некурячі — коли в кешені чортма що — відрепортував Захарко і, підсміюючися, провадив: — Щоб упізнати Володька, мені не треба його бачити всього... Я тільки гляну на чоботи, — от і вже...

— Цить ти, базікало! — замахнувся на його Володько товстою маслакуватою долонею, що далеко випнулося з куцих рукавів короткої стебньованки. Володька Писарчук затопав ногами, імітуючи якоось дріботливого танка, від чого широкі халяви на ногах зателіпалися мев слонячі вуха.

— Що, ударна буде? — звернувся до Мишка. — Ти мене в кавалерію... в кавалерію...

— О, ще хтось іде — насторожився Мишко. За дверима почулися важкі шкороботливі кроки.

Ставлю що хоч, — Кость Наріжний, бо підбори тягне... ляснув у долоні Захарко.

Увійшов огрядний чернявий парубок, удягнутий у довге поношене пальто і високу сиву шапку.

— Здра! — промовив тихо, спокійно дивлячися очима, що далеко сховалися в глибоких скісних западинах — ще нікого немає?

— Та не „здра“, а здрастуйте — обернувся до його Захарко, — а потім — ми хіба не люди, що ти: „нікого немає“...

— У цьому не дасть спокою — зрушив плечима Володько.

На Захаркове підштрикування Кость не відповів нічого. Обережними кроками він підійшов до Мишка. В його темних глибоких очах і в розміркованих руках проринала якась неясна боязкість і вимушена покора. Знаючи з об'яви заради чого скликається збори, він тихо до Мишка заговорив:

— А що нащот придналогу чи штраховки буде знижка ударникам, чи ні?

— Що, що, знижка? — озвався несподівано Захарко. — От я розумію, людина знає з чого починати.

Кость недружно зиркнув на товариша.

— Ні, покищо про вільготи не чуть, — водячи пальцем по столі, відповідав Мишко. — А ти що, хотів в ударну?

— Та ні, я тільки так... відступив Кость, вирішивши, що після таких відомостів немає радії приставати в ударники.

— Це ти даремно — переконливо заговорив Мишко — А ми вже твоїх і коней намітили перетягти до ударної бригади. В тебе вони здається нічогенькі. Ти ж їх любиш, от і будеш коло них ходити.

Про Костя ходили чутки, що він, хворіючи на любов до своїх коней, що тепер уже стояли на суспільній стайні, не раз приносив із дому найпоживніших кормів і годував їх із власної руки. Перспектива знову зустрінутися з ними спокливо дратувала його думку. Безперечно, робити треба буде чи в ударний, чи де в іншому місці, але коли на своїх конях, то чого ж йому треба.

— Напевно мої коні візьмете?

— Сам Дерев'янка сказав, що дасть... — запевнив Мишко.

Кость Наріжний деякий час переступав із ноги на ногу, очевидно щось роздумуючи, потім знову нахилився до товариша.

— А що, ударну нікуди не пошлють.

— Куди б же її послали?

— Та кажуть, що Франція в наступлення хоче йти...

Парубок сказав це нарочито шепотом, щоб його ні в якому разі не почув Захарко. Але Мишко не міг стриматися, щоб не передати Костеві побоювання товаришам.

— А ти ж думав як, — заговорив серйозним тоном Захарко до Костя — ти думав, що ударна збирається кукурудзяні баранчики жарити та їсти. Тільки загудеш на грядню, он уже теплушки на станції стоять.

У Костя очі геть сховалися в глибоких западинах і ввесь він раптом став такий немічний, мов старорежимний новобранець перед грізним начальством.

— Та не бійся, не бійся... забубонів Володька Писарчук. — То теплушки на Степняківських кулаків.

Вони всі трое реготнули гучним, розгонистим сміхом.

— Певне сусід тебе такої політграмоти навчив, — підійшов до Костя, Захарко — я про Панька Передерія кажу... Він же там коло тебе... на нових плянах?

Захарків здогад був вірний, але Кость у тому не признався. Він щось невно відмуштрувався, часто й непокоїно кліпаючи очима. Покинути хати після цього — значило цілком підтвердити Захаркові закипи, і він вирішив зостатися, хоч його вже ніхто й не затримував.

Тимчасом хата поволі люднішала.

По чеканні двох годин у їй нараховувалося понад двадцять хлопців і п'ятеро дівчат. Збори вирішено було розпочати.

В короткому слові Мишко розповів перспективу засівної роботи в зв'язку з передачею Заєрківського Кута 5 участкові. Присутні серйозно поставилися до тих задач, що висувала перед ними нова ситуація й на Мишкову пропозицію організувати ударну бригаду з молоді, — згодилися одногolosно.

Автім треба зауважити, що з числа присутніх не голосу-

вав ні за, ні проти Кость Наріжний. Проте цей факт, здається, лишився ні для кого непомітний: обережний Кость у дискусіях не виступав.

Як на ініціатора справи, хлопці здалися на Мишка, надаючи йому права бригадира й доручили протягом наступного дня закінчити формування бригади. Почуваючи, що без загальної підмоги трудно буде набрати потрібну кількість людей, кожен із присутніх зобов'язався завербувати не менше, як одного ударника. Бо чим же іншим, як несвідомістю можна було з'ясувати той факт, що в ударній опинилося лише понад два десятки народу, тимчасом як у 5 участкові молоді нараховувалося принаймні до півтори сотні.

До хати повернувся Мишко пізно і почував себе чимало стомленим. З особливим апетитом він накинувся на холодну картоплю, дбайливо залишену для його матір'ю, що встигла десять разів пересердитися тепер уже спала.

Повечерявши, Мишко довго крокував із кутка в кутку по хаті. Тепер у його стільки роїлося думок! Вони кольористими мателиками снували перед очима, дратуючи зір своїми оксамитовими крильцями. Йому, як дитині, хотілося гнатися за кожною і радіти цьому дивовижному видовиську.

Сказати й те, що Мишка тішила думка бути бригадиром.

Другого дня Мишко посадив у штабі Степана Джміля й наказав йому записувати в ударники всіх, що з'являться. Вибрав саме Джміля через те, що цей парубок, як ніхто був малорухливий, посидючий. Мишко був певен, що він акуратно висидить тут цілий день.

З самого ранку до Джміля почали з'являтися хлопці й дівчата. Один по одному вони записувалися, наперед розпитавшись про привілеї, платню й інші вільготи, що на їхню думку повинні бути для ударників. Чимало з них розчарувалося, коли дізналися, що ніяких привілеїв ударники не дістають, й повертали додому, не записавшись. Тим з більшим задоволенням Джміль привітав кожного, хто подавав свою згоду на вступ до почесного ордену ударників, і вже як старанно він виводив його ім'я й прізвище в спискові!

Над вечір Джміль із прикрістю зауважив, що запис проходить не та успішно, як хотілося б йому. Надолужуючи недостачу, він записав кількох осіб, уже не будши певен, що цілком дотримується вимог, поставлених до молодих ударників.

В супроводі Антона Дерев'янки Мишко цілий день виходив, оглядаючи винбарі та підшукуючи лісу на сани, що ними можна б було перевезти винбарі на поле. Коли прийшов до

штабу, там залишався лише один Джміль. Мишко глянув на список ударників і зауважив, що число їх сягало за п'ять десятків.

Звичайно, на першу пору й цієї кількості було цілком достатньо. Він почав розглядати список. Джміль насторожено стежив за виразом Мишкового обличчя, що дедалі ставало здивованіше й поійняте відтінком тонкої іронії: серед записаних опинилися два глитайські сини, батьків яких вислано зі санниці й дочка одного позбавленця.

— Ти що ж це?—звернув Мишко Джмилеву увагу на своє відкриття.

— Сто чортів на їхню голову!...—вилався невдалий реєстратор—хіба ж я усіх їх знаю... Кажуть пиши, ну я й пишу.

Рішучим розчерком пера Мишко викреслив прізвища глитайських синів і позбавленцевої доньки.

III

Збори наступного дня, де обмірковувалося організаційні справи, перетворилися на урочисту вечірку. Не бракувало активності, а ще більше галасу й метушні. Ідея ударництва захопила навіть тютхтїв. Один за одним виступали запальні промовці. Виголошувалося найсміливіші пляни. Радісно вітали кожне слово, що в ному брєніла сміливість молодї вваги.

Говорили так. Бригада насамперед мусить визначитися. Вона не повинна в когось плутатися під ногами, коли думає вести перед. Вона мусить озброїтися мертвим і живим реманентом, відібравши його частково від п'яти інших бригад участку й іменуватися шостою ударною. Шоста ударна викликає на змагання всі 24 бригади Переволоцького колгоспу й організується на військовий зразок: бригада, чота, ланка. Ударна працює за пляном, доведеним до кожного бригадника. Всі різноманітні обов'язки, що виникають з виробничої діяльністю бригади, розподіляються добросогласово по силі й здібності кожного.

Зразу ж з'явилася ціла колекція спеціалістів, які ще годину тому й не мріяли про свій фах.

Вдома кожен був просто Іваном чи Петром, вичищав стайню напував коні, сїв чи орав. Тепер же з'явилися обозні, конюхи, сіячі, орачі, куховарки, облікові, чотові, фуражири, ланкові. Все це звучало по новому, воно тішило й зачудовувало своєю новизною. Людина уособлювалася, знаходила своє місце серед інших речей і визначила взаємні стосунки з ними. Кого це не захопить, в кого не збудить до самоповаги й упевнености?

Наступний день був першим днем у житті п'ятого оптималу, коли було зроблено рішучі кроки в підготовці до сівби. Ремонт хат на полі, лаштування реманенту, організація фуражу й суцільної стайні—все це були бойові задачі дня. Але найголовнішу увагу шоста ударна скупчила на мобілізації приміщень для насіння і вивозу його в поле.

Вже з ранку другого дня біля воріт штабу 5-го участку шамоталася строката юрба, що весь час перемовлялася й нетерпляче поглядала в напрямку вулиці.

— Пошли Настю по воду, то вона й відра загубить—проронив бригадир другої бригади Савка Орхіменко, людина з насмішкувати очима, що завжди ховалися в напівстудених повіках. Він скося глянув на Мишка та Антона й зайшовся сміхом.

— Ну, ти не дуже то гудь наших ударників-присадив його Антін.

Мишко почував, що його бригада починає ставати в центрі уваги, й за кожним кроком ударників уже пильнують десятки очей зломовців. Але запізнення хлопців починало його турбувати. Він неспокійно переступав з ноги на ногу, прохажувався поміж юрбою, кидав нетерплячі погляди в далечинь.

Чого вони справди так довго копаються—врешті не витривав сам.

Згодом із-за рогу недалекого провулка показалася довга товстелюща колода, що чорним ужем повзла на білому тлі вулиці. На одній коняці охляп сидів Степан Джміль, а побіч його швидко крокувало чоловіка з п'ять парубків.

— Їдуть! їдуть!—пролунало в юрбі. Зори присутніх обернулися на тих, що наближалися до штабу.

— Володько, що ви так забарилися?—удався до Писарчука Мишко, коли той наблизився до воріт.

— Тсс... начальник... начальник—чмихнув у рукав Савка Охріменко.

— Бригадир...—зіронізувавсь чийсь голось.

— Та чого забарилися—виступив наперед Володько Писарчук—Ви думаете що.. Снігом їх занесло, колоди... Що ви собі думаете. Насилу одкидали... Та ще й поприкладало все. Говорив скоромовкою, наче сипав жменями горох, і поглядав на присутніх круглими зеленкуватими очима.

— У Передерія взяли?—звернувся до Володьки Антін

— У Передерія,..

— А чого ж другу не захватили. Хіба коні не довезли б?

— Підкористої немає, дядьку Антоне. Всі поперекидали.

— По-га-но.—промугичив зав.

Вся юрба посунула слідом за колодою на штабне подвір'я. Там серед двору вже лежало дві мідних окладины, приготов-

лені для побудови саней, що на них мали вивозити винбарні в поле.

З натовпу вийшов Назар Пилипенко, відомий переволоцький колісник. Саме йому припало на долю почесне завдання змайструвати ці багатонадійні сани. Добувши з-за поясу сокиру, він почухав одутлого широкого носа, смикнув у гору кінчик прядив'яного тонкого вуса й став оглядати колоду. З виглядом людини, що знається на своїй справі—безапеляційно заявив:

— Добрий полозок вийде. Підкористий...

Став ногами обабіч прикорня колоди й почав цюкати сокирою. Чорна замерзла кора шкарубкими шматками падала на притоптаний сніг.

— Це все добре,—задумливо погладжував давно неголену бороду Антін,—тільки де ж ти дістанеш другого полозка. Хлопці, обернулися до парубків,—хіба таки не було чого вибрати?

— Не було — категорично заявив Володька. — Там такі рівні. хоч щоглу став...

— Рівних не треба — застережливо заявив Назар — Давленіє, гей, — це ж вам не десять і не двадцять пудів, а цілий винбар! Застряне в дорозі, а тоді борсайтеся.

— Ну, як ти думаєш? — Підійшов Антін до Мишка, що стояв позад його в застиглій задумі.

Понувши обернені до його слова, хлопець підвів голову й на хвилинку широка посмішка двома тоненькими зморшками заграла в кутках його уст. Вона була відповіддю на товаришове запитання. Він знайшов вихід... В його на подвір'ї лежить два роки тому зрубаний кленок, коли він був намислив будувати собі нову хату. Товсте сороколітнє дерево мало послужити за сволок до майбутньої оселі, збудувати яку Мишкові досі не пощастило. Кленок підкористий, міцний — йому тільки й бути полозком у цих морочливих санях. Але справа розв'язується не так просто. Він добре знає свою матір, що береже кожну тріску. Хіба її переконавш та ще так нагально? А чого доброго побачить Назара з сокирою, то тут і штабного подвір'я буде мало...

Мишко перегортає свої думки, але в голос їх не виказує.

— Хіба от що... врешті говорить. — Я зараз ізбігаю... Подивлюся в одне місце...

По тому круто повертається і зникає з подвір'я. За кілька хвилин Мишко був біля своєї хати.

— Замок! — лише міг він вигукнути, побачивши на дверях почорнілу довгасту колодку.

Ні, йому таки таланить! Він радий був цілувати цю іржаву залізяку, що врятувала його від прикрих перемов із матір'ю.

Тепер тільки пригадав, що мати ще вчора збиралася навідатися до своєї сестри, яка мешкала на другому краї станиці.

Не довго думаючи, Мишко прозогом кинувся назад. Увесь захеканий і розгарячений, підбіг до гурта хлопців і крізь задуму крикнув:

— Хлопці, гайда!..

— Куди? — кинувся до його Антін.

— Покищо — секрет...

З десяток молодих ніх швидко затопало по рипучому снігу. Слідом за ними затрюхикав кіньми Джміль. Зійшло не більше чверть години, як Мишків кленок лежав на штабовому подвір'ї.

— Де ти його доп'яв? — запитав Антін Мишка, показуючі на деревину.

— Та це свій, домашній...

— А од матері не влетить?

— Хто зна, може і влетить...

— Бідовий ти як я бачу — дружно глянув на хлопця Антін.

Тимчасом поки Джміль одпрягав коні, Назар Пилипенко оглядав привезену колоду. Його заросле чорною густою бородою обличчя ясніло приємним зачудуванням. Певно він зрозумів, що з Мишкового клинка буде неабиякий полозок.

— Та на таких санях — посміхнувся до Антона, — тільки свататися їздити...

За допомогою хлопців він розташував обидва полозки поруч і почав припасовувати насади. Незабаром принесли струмент. Зацюкали сокири, застукали долота. Хлопці працювали жваво. Назарові лишилося тільки спрямувати роботу.

Взявся до роботи й Мишко, Але його самопочуття було тривожне, як перед грозою. Думка, що матір з хвилини на хвилину може повернутися додому й викрити зникнення кленка, не давала йому змоги зосередитись на роботі. Він не зовсім сміливо позирав на розчинені ворота, звідки що хвилини могла з'явитися сварлива матір.

— Що Мишко, слаба гайка? — підсміхувалися товариші.

Знавши в чому річ, вони добре розуміли бригадирів настрій.

З радісною надією Мишко спостережав, як неоковерна комбінація з товстелющих дрючків перетворювалася на широкі гігантські гринджоли. Минуло не більше двох годин як сані були готові.

— Лаштуй скоріше коні — підганяв Мишко Джміль.

Перед запряжкою виникла коротка дискусія, скільки запрягти коней.

— Десять... дванадцять... шіснадцять...

Авторитетний Антонів голос примусив зупинитися на дванадцятьох. Але покищо їх було потрібно лише пару, щоб довести сани до призначеного на вивіз винбарю.

Коні запряжено. Під загальні радісні вигуки grindжолі поповзали до воріт. Тут несподіванно скоїлося змішання: сани були широкі й не пролазили в ворота.

— Ламай тин! — залунали нетерплячі голоси.

— Не по хазяйському це — застеріг Антін, стримуючи гарячливу молодь.

Хлопці отямились. Вони підняли один полозок догори й сани благополучно виповзли з воріт. Урочистим походом ударники рушили до двору старого Передерія. Його винбар намічено було вивести на поле в першу чергу.

Надавляючи на важії, хлопці підняли один бік винбарю в гору й почали підсовувати під нього привезені сани. Захопившись роботою, Мишко забув за недавню небезпеку, що загрожувала йому з боку матері. Ба раптом в самому розпалі роботи, хтось крикнув:

— Мишко, мати йде!

— Спасайся, хто може, — надмірне голосно крикнув Захарко.

Мотивилиха вже виламала із сусідньої ліси довгу флудину й мовчки підкралася до Мишка. Забачивши її хлопець сплигнув із вирла, що ним підважував винбар, і відступив осторонь. Він знав свою матір, яка не постісняється ні перед ким почастувати його флудиною. А що зробиш, не битися ж із нею справді?

— Ах, ти ж, халамиднику безпутний! — зойкнула на цілу вулицю Мотовилиха — Тобі більше за всіх треба! Хата хай валиться, а ти останню дровиняку хальхозові...

Вона кинулася наперед із явним наміром оперезати флудиною свого безталанного сина. Це їй безперечно пощастило зробити, колиб Мишко не юркнув за коні, що стояли поруч винбару.

— Бийте його, тітко. та добре! — не вгамовувався Захарко.

Ховаючись від довгої флудини, Мишко почав був виправдуватися, але мати його не слухала. Вона кидалася за коні, щоб наздогнати хлопця. Та не встигла вона вирішити в який бік їй треба податись, як Мишко був на протилежному боці. Ба ось він необачно загавився, й зрадницька флудина зафурчала над його головою... Щоб уникнути удару, він кинувся у бік; Мотовилиха дременула за ним. Підбираючи довгі поли стебневого бурнуса, вона неоковирно мотила ногами, не втрачаючи надії наздогнати хлопця. Під загальний регіт товариства Мишко ганебно відступав. Проте, він не переставав кидати до матері усовіщальні репліки.

— Мамо, не страміться... Люди сміються... Та чи я звів вашу колоду...

— Ти ще базікаєш мені!... — правила своє Мотовилиха.

Вона ще хотіла щось ісказати, але її голос обірвався на півслові. Посковзнувшись через заховану під снігом грудку. Мотивилиха з усього розмаху шелеснула на шляху. Коло винбарю залпом випалив хлопчачий регіт, Мишко в замішанні зупинився. Він не знав що діяти: чи сміятися й собі, чи допомагати матері. Питання розв'язала сама Мотовилиха. Крекчучи, вона підвелася з долу і з пересердя жбурнула флудину осторонь, посварившись на хлопців.

— Регочуть, жеребці!.. Хай вам кістка в пельку! — і пішла геть, нашкандибаючи на ногу.

— Мишко. доведеться костоправа кликати — не вжитив Захарко — Бач мати зашкандибала.

Мишко почував себе привселюдно осоромленим. Щоб розвіяти прикре вражіння від сутички з матір'ю, він жартівливо посміхався, говорячи.

— Отакі ударниці бувають..

Хлопці довго вовтузилися, поки посадили на сані винбар. До вечора лишилося небагато часу, й вивіз його на поле відклали до завтра.

IV

Над станицею ще не піднялося сизе крило ночі, як Мишко поспішав до штабу треба було чим світ збиратися, щоб за день вивезти на поле не менше двох винбарів зерно. Завтра організується хлібна валка, й не ціпати ж на сміх курям по одній хурі. Валка повинна вийти з десятка підвід. Це буде показово й замусить взятися за розум інші участки. Але передовсім потрібно, щоб на Заєрківському Куті було досить приміщень для зерна.

По дорозі до штабу Мишко завертає в провулок. Він минає три двори і в четвертому одчиняє фіртку. Назустріч йому — Джміль.

— А, ти вже встав?.. — коротко каже Мишко.

Джміль щулиться від морозу, протирає сонні очі. Його широке пухке обличчя злегка жевріється ру'янцем. як присмажений книш.

Хлопці вийшли на вулицю й мовчки попрямували до штабу.

— Коні нагодовано? — згодом питав бригадир.

— Ввечері я наказав Циганкові, щоб нагодував поранше.

— А нащот фуражу як?

— Вчора хлопці хвалилися, що стара Вербенчиха замало їх не побила. Полови з неї сажень помагається, так вона не

давала. Іродів народ!... — вилаявся Джміль. — Сьогодні на нових плянах забиратимемо...

— Гляди, щоб корма були, — бо з такою худобою, як зараз багато не наробиш. Ти тепер заходися тільки коло кормів. і худоби — наставницьким товом говорив Мишко. — Частину половини можна вивезти просто на Заєрківський Кут...

На штабному подвір'ї було тихо-тихо, — ніде ні душі. Крізь щільно причинені двері стайні чувся тихий тупіт кінських ніг. Хлопці одчинили двері й зайшли до стайні. На їхній гомін коні нетерпляче затупали ногами, закрутили головами, оглядаючись назад. Двоє, троє з них заїржало скарливими голосами.

— Циганок! Циганок!.. — почав гукати Джміль.

Відповіді не було.

— Що за лиха година!... пробунчав він, непевно зиркаючи очима по кутках.

Мишко розсунув коні, що щільною лавою стояли одне біля одного, й підійшов до ясел. Його товсті брови раптом насупились.

— Отако твої хлопці годують коні? — обернувся до Джміля — йди но подивися...

Джміль підвів на товариша здивовані очі й наблизився до ясел. Вони були порожні, як підметений базарний майдан.

— Оце то нагодував! Сто чортів йому в пельку! — вилаявся Мишко — Циганок! Циганок!...

Вони оглянули стайню, двір, хату, але конюха мов корова язиком заизала.

— От яка в тебе дисципліна! — накинувся Мишко на Джміля. — Отак тебе за старшого призначать...

Увалькуватий Джміль винувато тупчався, озираючись, навколо й лише повторював: „Та я ж... Та він же.. Та ти ж...“ Оббігавши все подвір'я, він міцно вилаявся, по тому перевалкуватو закрокував до воріт.

— Я збігаю по його додому.

Джміль довго стукотів, поки дочекався відгуку з хати. Нарешті на порозі з'явився старий Циганок. Високий з кошлатою бородою дядько здивувався, що його сина шукають вдома, коли він дежурить на стайні.

— Нема, нема його там... — не тямився Джміль.

— Не сучий же парубок! — несподівано вилаявся старий. Він раптом підступив до хлопця й щось зашепотів йому просто в обличчя. Та невже?... — лише й міг вигукнути Джміль, дослухавши дядькову розмову.

За чверть години він разом з молодим Циганком стояв перед бригадиром.

— Уда-рни-ик!.. іронізуюче хитав головою Мишко до ко-

нюха — Що ж ти робиш? Бабак ти сонявий, а не ударник!..

Маленький веснянкуватий Циганок зіщулено нирнув у стайню й тороплено занишпорив по кутках. Він увесь час протирав заспані очі, обсмикував одержу, озирався, наче боявся, що його от-от оперіжуть ложкаю. З правого чобота в нього теліпалася полотняна онуча — безперечна ознака поспішних зборів. Він мовчав.

— У Мотужчиної Параски ночував... — тихо кинув до Мишка Джміль.

— Ой, ой, ой!.. — І це називається дежурний конюх!.. І це називається ударник!..

Він почував, як разом з наприхованим обуренням його опановує почуття напосідливого грайливого гумору. Ударник — ночузака!.. Він уявив собі здивованого Циганка, якого прийшов стягувати з ліжка Джміль, і йому хотілося розсміятися на цілі груди. Та чи до жартків тепер?

— От що — звернувся до Циганка: — нам такі ударники не потрібні. Можеш іти досипатися...

— Не буду більше... Ій бо не буду... Мишко!.. — заскимвив засоромлений конюх. У руках він держав перекинута через плече рядно й був схожий на дитину, що її збираються випороти.

— Хай вона скажеться, сама Параска... — заговорив ізнову Правди слово... Пішов на хвилину і... Ну, не буду, Мишко, ій-бо не буду... — Винувато похнюпився й швидко подався по полю.

— На-ро-од!.. — почухав потилицю Мишко.

Незабаром зішлись хлопці. Про „Циганкове ударництво“ скоро дізнався весь гурт. Захарко не давав спокою Циганкові. Він уже намислював уціпливого вірша на необачного конюха, що так гучно оскардалився зі своїм ударництвом.

А Параска теж ударниця. — посміхнувся, пересердившись Мишко.

— Ударниця — похмуро кинув Циганок.

— Номер!.. Ох і номер же!.. — качався зо сміху Захарко.

Хлопці чимало вовтузилися, поки припасували складну упряжку на дванадцят� коней. Коні були ще не припаровані в роботу, і коли довелося рушати, декотрі з них недоручно смикалися та осаджували назад. Одна трапилася зовсім норовиста. Це була миршава худорлява шкапа з товстою головою й короткою сухою шиєю, як у ішака. Вона стояла, мов закопаний у землю пень, і тільки озиралася по боках. Володька Писарчук не даремно її частував довгою флудиною: удари вона сприймала з холодною слонячою байдужістю й не рухалася з місця. Її довелося випрягти.

Мишко боявся одного, — що вантаж коням буде не посилі. Та побоювання його були даремні. Підпарувавши коні, хлопці дружно гейкнули на них і розлогі гринджали понесли на своїх крижистих плечах Передеріїв винбар сонною станичною вулицею.

На дворі щойно починало світати. Шумливо посувався вперед оригінальний поїзд. В морозняному повітрі лунко фиркали коні, окутуючи себе хмарками молочної пари.

— Хлопці, — раптом озвався Володька Писаруч, повертаючися на коняці, — А що це Кості Наріжного немає? Його ж приставили здається до винбарів?..

— Ото ще ударник... — подумав Мишко.

— А чого немає — озвався Захарко — мабуть боїться, щоб підриву авторитету не зробить. Вони ж сусіди з Передерієвим Паньком, а Кость знає, чий вивозило сьогодні винбар.

— Ага-а...

— Он що...

— І вашим, і нашим...

На другому кварталі хлопцям зустрівся Панько Передерій. Це був молодий чорновусий чоловік, з обличчям круглим і червоним, як вишня. На легких розмальованих козирьках, взятих у батька під час розкуркулювання, він їхав у сусідню станицю на базар. Впізнавши батьків винбар, Панько зупинив коні й з-під лоба дивився на хлопців.

— Тільки ж далеко не завозьте, — гукнув, коли його проминув поїзд, — бо як доведеться назад везти, то для вас же гірше.

По тому обернувся до жінки, що сиділа поруч, щось їй шепнув і цьвохнув по конях.

— Чули — звернувся до хлопців Мишко, сидячи на приступках винбарю. Чийсь байдужий голос озвався — Та вже не глухі...

— Ох, цей Панько коли б до ручки не договорився — посміхнувся Захарко.

За кілька кварталів ударників зустрів Антін Дерев'янка. Він швидко шкутильгав вулицею, щоб дати останні розпорядження бригаді.

— Та рано ж ви й зібралися — мовив, підсажуючися на ходу до Мишка. Далі напучував. Винбари треба ставити на горбу біля Свириденкової хати, що праворуч од великого шляху, за ерком. Це центр території Заєрківського Кута — місце для хутора цілком зручне. По тому зіскочив з приступок, побажав хлопцям „щасливо“ й закрокував назад.

— Товариші, а в кого є куриво — озвався Володька Писарчук, коли поїзд виїхав за станицю. Він уже давно мацав по своїх кишнях, що були безнадійно порожні.

— Блажені некурящі — відповів йому Захарко. Ткнув на себе пучкою, мовляв кому клопіт, а мені байдуже.

— Ти б краще курить покинув — порадив Мишко.

Захарко круто повернувся на коняці і кивнувши головою де Володька, гучно свиснув:

— Порадь Макара їсти опару... Це не факт. От я тобі дам совіт, Володько... Коли захочеш курити, чухай собі п'яти. Воно увагу одвертатиме, — сказати б, як гіпноз...

Його слова вирив гучний регіт.

— Твоя порада мені допоможе, як сліпому телескоп — зідхнув Володька Писарчук. — І що тільки ми будемо робить на полі без табаку... Ну, хлопці, та, дайте ж закурити — додав просячим голосом.

— Та на вже... — озвався горбатий хлопчак, що сидів на передніх конях. — Добувши з кишені пучку махорки, перемішаною з половою, він подав Володькові.

— От спасибі так спасибі! — задріботів той, масними очима поглядаючи на тютюн.

Нікому і в голову не спало, що сани можуть вийти ширші за самий місток на Гнилому еркові. Про це Мишко подумав лише тоді, коли хтось із їзових сказав:

— Хлопці, а он і місток видко...

Мишко підвівся на ноги й почав приглядатися вперед. Сонце давно зійшло, але день видався похмурий. Величезна сіра парасоля неба неспокійно тріпотала на вітру молочними хмарами. Засніжена земля, поцяткована рудими хатами ріденько розкиданих по полю, непомітно зливалася на далеких обріях з небом.

Чи довго ще протримається сніг? Чи дасть він змогу переставити збіжжя на поле? Але міст... міст...

Півгін їзди пройшло в догадках і припущеннях. Зупинивши сани перед ерком, Мишко пішов виміряти переправу. Як же він ремствував на неприпустиму необачність! Лише на якусь чверть гринджали зійшли ширші за місток.

— І де тільки наші голови були — хапався за чуба.

Що діяти. Біля мосту протилежній беріг крутий, — про переправу тут ніщо й думати. Хлопці позлазили з коней, збилися з гуртом на мосту, радились. Щоправда більше лаялися ніж міркували по-діловому. Чомусь більше всього набирали на Назара Пилипенка.

— Це він так нарочито зробив — розмахував руками Володька Писарчук.

— Він нарочито — прикро посміхнувся Мишко, — а ми про що думали? Верзеш дурниці...

— Стой, братці! — ляпнув себе по стегнах Захарко — Он отою смугою, що чорніє в улогвина... Там схилі береги, й

переїхати як раз плюнуть. Бійся тільки, щоб на льоду не було кучугурів.

За подану думку хлопці вхопились, як за останню надію, Захарко розпріг коняку, сів верхи й закурив по снігу. За кілька хвилин він повернувся, цілком підтверджуючи можливість переправи.

Щоб достатися до неї довелося чимало дороги накласти та те дарма. Хлопці були раді, що їм так швидко пощастило виправити свою невдачу. Ще година їзди, й ударний поїзд прибув на місце призначення.

Вставши рано Кость Наріжний нарочито вичікував, поки виїде з двору Панько Передерій.

Напередодні Кость похвалися, що ударна бригада вивозитиме винбарі на поле, хоч і примовчав, чий піде в першу чергу. Думка, що Панько може побачити його на батьковому подвір'ї, разом з комсомольцями змусила вичекати, поки хлопці вийдуть у поле.

„Не зручно, все ж таки сусіда“ міркував парубок.

Після обіду, коли ударники лаштували другий винбар, прийшов і Кость.

— Чому ж так пізно? — накинулися на його хлопці.

— Та ви вже звиніть на цей раз — понуро відповідав. Забув скавати матері, щоб розбудила, — от і проспав.

— Гляди, Костю, — застережливо глянув на його Мишко, — Живосилом тебе до ударної ніхто не тягнув, але сон твій небезпечна хвороба... Час би вже продерти очі...

Пізно ввечері на Заєрківський Кут прибув ще один винбар. Коли про це повідомив Мишко Антона, в зава оптималом очі стали такі лагідні і теплі наче материна ласка.

— Друже мій, — обняв він за плече Мишка — Нема нічого кращого на світі, як власними руками мостити шлях, що ним пройдуть тисячі. Заєрківський Кут це що. Але ти подумай... Скільки ще тих неприступних Заєрківських кутів є в нашій державі! Цієї весни до них уперше добираємось. Вони такі будуть наші, га, Мишко?..

— Будуть, дядьку, будуть... — упевно сказав Мишко.

Другого дня на ногах був увесь 5 участок. Лаштувалася на поле хлібна валка. Вперше на віку станичани одноставно виходили на справді суспільну роботу. Але не всім вона припадала до смаку. Декотрі огиналися, зачинались по хатах. Непокvapних дядків ударники витягали „живосилом“. Ця „самоправність“ полягало в тому, що кілька верхівців на чолі з чотовим Володькою Писарчуком і відомим гармоністом Петром Молодицею об'їжджала всі двори. Петро Молодиця до

нестями рипіжив на гармонію, Захарко співав, а Володька Писарчук, як Соловейко о підспівував їм задьористим свистом

На цю оригінальну музику народ валом-валював із хат і запряжував вулиці.

— Чого це вони весілля таке затіяли? — питалися здивовні станичані.

— Під'їхавшр до двору ударники дружно вигукували:

Слухайте, слухайте, слухайте!

Всі, що є тут

Готується хлібна валка на Заєрківський Кут
Кидай зівоту!..

Всі на роботу!

Зачувши таке запрошення, хазяїн вважав за незручне залишатися вдома, й поспішав до найближчого винбарю, де лаштувалася валка.

Об обідній порі біля участкового штабу зібралося не менш 50 хур, навантажених збіжжям. Навколо панував гамір, іржання, тупіт, скрип. На передній хурі сидів Володька Писарчук і Петро Молодиця, готовий що хвилини роздерти аасадні міхи своєї гармонії. Над їхніми головами пламеніло червоне полотнище прапора.

„Готуй зимою воза, а влітку сани.

„Вчасна підготовка до сівби, — ще один гвіздок у глитайську домовину“.

„Хай живе суцільна колективізація!“ —

Такі були на прапорі гасла.

Зі штабу вийшов Антін Дерев'янка. Був трохи схвильований, але бадьорий; непідробною урочистістю блискав його упевнений погляд. Міцно налягши на костура й підпершися ціпком, він почав говорити. Мова його була хоч коротка, але упевнена різка.

— Колективізація... Сівба... Заєрківський Кут... Весна... День за рік править. Організованість і темп — удар по гли-таєві...

Його заступив Мишко:

— Змагання... темпи... ударництво... В них наша сила. міць... Зразковим ударництвом доб'ємо класового ворога... державі дамо зайві тисячі пудів хліба...

Все.

Мишко скочив на коня. Сніг зашөркотів під ногами, за-скрипів під полсзками саней. Брязнула дзвоном вулиця. Зір-валася молодими голосами складена Захарком пісня.

Заворушилася біднота
Ще й червоний партизан
Гей, гей
Охо-хо-хо
Ще й червоний партизан.

Антін стояв зворушений і гордий. Його вилиці відбивали радісний, тривожний біль. О, коли б йому цілі ноги, хіба б він устояв отак на місці?

— Молодці, хлопці! — вигукнув зворушенням голосом.

По тому сів на санки й поїхав слідом за валкою на степ.

V.

Широку глитайську оселю вщерть набито підводами. Біля пукатого дерев'яного винбарю з білим півником на бляша-ношу дасі-ваги, а поруч високий бунт натоптаних зерном лантухів. Молоді ударники в суміш із літними станичанами гомінко збираються навколо й разочком підходять до бунту. На лантухах низенький, як корольок, рижебородий дядько. Злегка покрекчючи, він зводить натоптаний зерном чувал.

— А ну, бригадире, — каже до Мишка, — покажи сивоусим дядькам, як треба наздогнать і перегнать!... Ну-ну-ну... Та тільки ж ти не гнися, як вербова лоза.

Рижебородий нахилив Мишкові на плечі п'ятипудовий лантух і хитрувато підморгує до товариства.

— А так так... — посміхається смагляватий косоокий чоло-вік у сірих повстяках. Взявся за косу — не вважає на росу. Коли одного черіска мало — віжками підперізується.

Савка Охріменко дивиться змовницьки на дотепного дядь-ка й додає:

— І то сказати: чували носити — це не на балабайці грать... Гм.. гм.. Чи не так, Мишко?

Під важким тягарем тонка Мишкова спина згинається туго натянутим луком, а ноги ступають дріжно, наче з переляку. Прислухаючися до розмов, він швидко чимчикує до хури „Смійтеся — тільки чий сміх буде зверху — побачимо“ — мис-лить собі.

Підійшов до воза, скинув лантух і почав витирати густо зрошне потом обличчя. Чортові дядьки!... Він розуміє при-чину їхнього підштрикування, але його лихо — слабкість. Під п'ятипудовим чувалом справді не вибрикуватимеш. Виїхати б скоріше у поле — о, тоді він їм докаже!...

Що ви хочете цим сказати?—удався Мишко до Савки Охріменка, повернувшись до гурту.

Хлопці співчутливо презирнулися.

—Що я хочу сказати? Так собі. Нічого... Синиця думала море запалити, та вийшов із того пшик.

—Це ви нащот лантухів?

—Може...—реготнув бригадир.

—Дядькові Савці ніколяться, що ударна старикам носавтерла—підморгнув Захарко.

—Хто, ви? Ваша бригада проти нашої, як гнида проти горобця. Ще хто б надумав рівнятися!

—Високо цап плигає, та все людям насміх!... А винбарі хто повивозив? Ви на ділі докажіть.

Хлопці разом реготнули і вставилися на Савку Охріменка, що ввесь наїжачився, наче хотів кинутися навкулачки.

—З синиці сміється, а нашого виклику не приймає—кинув йому в вічі Мишко.

—Було б із ким.

—Дядько Савка не п'є!... не п'є!...—замахав руками й закрутився, позираючи на всіх, Володько Писарчук.

Бачивши, як хлопці завзято штурмують Савку чоловіки обступили сперечальників колом і мовчки переглядалися.

—Шутки, шутки,—підвівся на бунті рижобородий, а хлопці таки розворушили наших дядьків. Подивіться, інші оптимали не кують не мелять, а наш уже зерно вивозить. Хто розкачав? Вони...

До його підскочив Володька Писарчук:

—Правильно, дядько—заговорив, потираючи заклаклі руки,—а по случаю цього случаю дайте закурить... Нам би тільки махорки побільше, а то ми покажемо де раки зимують.

—Кому що, а курці просо—доточив Захарко, підставляючи спину під лантуха.—І коли вже ти матимеш свій тютюн?

—Мабуть тоді,—озвався Володько,—як на горі цап закукурікає.—Скрутивши цигарку, він міцно затягнувся й кивнув на рижобородого.

—Сипте дядьку!...

Балачки стихли, тільки один Савко не перестав жебоніти сам до себе. Люди підходили до бунту брали на плечі лантухи і врозтіч крокували до підвід.

Наклавши хури, хлопці поїхали на степ. Мишко проводив їх до штабу, а потім зайшов до Антона.

Після свіжого надвірного повітря йому здалося, що він потрапив до задушної, брудної кузні. Тмяні вікна були густо зрошені осіліми краплями води. Насичене випарами повітря туманіло паволокою тютюнового диму, що від його крутило в носі й забивало дух. Переступивши порога, Мишко поскоб-

знувся в калюжі від розталого снігу і ледве не гримнувся на землю.

В кутку, за широким столом сидів Антін. Нахиливши на бік голову, він наче приріс до столу широкими окладистими плечима й понуро слухав товсту чубату молодицю, що стояла поперед столу. Чоловіка з десяток дядьків тупцялося навколо. Молодиця подала заяву про вихід із колгоспу, але Антін умоляв її зостатися.

— В мене є дві дівки — розповідала молодиця, то вони нічого, а я член прохсоюза...

— Так тебе ж ніхто не позбавляє членства — переконував її Антін — Будеш і там, і тут...

— Тепер я безробітна, й маю підмогу, а як у кальхозі, то цього не буде...

— Ну, діло твоє... — вирішив Антін — діло твоє...

Він ніби з серцем одвернувся від молодиці й тут побачив Мишка, що вже деякий час стовбичив біля його.

— А, ти тут? — проронив зраділо — Маю до тебе справу...

Зав оптималу устав, одвів хлопця в куток і тихим голосом заговорив:

— У восьмій стодвірці сю ніч забрано четверо коней. Ну, та це ще півлиха... Жінки забрали... Чоловіки вже поприводили назад. А от у дванадцятій нагло здохло троє коней... Ветеринар каже, що їх отруєно... Чуєш?... Треба, щоб твої хлопці обійшли усі двори й застерегли наших конюхів. Хай там не ловлять гав!...

Мишкові, що пам'ятав недавній випадок із Циганком, Антоного застереження видалося замало. Вислухавши товариша, він зауважив:

— Цього мало, дядьку Антоне... Я думаю, треба сю ніч нарядити з нашої ударної хлопців, щоб перевірили всі стайні участку...

— О! радо вигукнув Антін — Діло говориш, наряджай...

Він повернувся й хотів був іти до столу, але Мишко його затримав...

— Дядьку Антоне, як із змаганням? Чи ніхто не відгукнувся на наш заклик?...

— Ніхто — Прикро похитав головою Антін.

Це повідомлення молодий бригадир сприйняв як незаслужений ляс. На заклик шостої ударної й досі не відгукнувся ні одна бригада. Здавалося, що Мишко з товаришами затіяв легковажку дитячу гру, втручатися в яку неличить дорослим людям. Справді такої думки й дотримувалася більшість бригад. Коли ж хто заїкався про те, щоб скласти з ударною договора, його осаджували: „Встигнемо ще... У них Заєрківський кут... Однак зашиються“.

Але шоста ударна „зашиватися“ не хотіла. Один за одним вивозали на степ винбарі, валка за валкою тягнулася з зерном на Заєрківський Кут. Ще пару днів і засівне збіжжя буде на полі.

Проте ці дні вносили серед бригадників тривогу. Сонце сміливіше визирало з-за хмар, застережливо посміхаючися тецластим промінням до засніженої землі. Після обідньої пори на вулицях почали з'являтися нерішучі кволі струмки, а на полі пагорби залисніли чорними плямами. На високому бугрі проти Гнилоєрківського мосту шлях зрідка очистився від снігу, дорога стала трудна і вчора хлопці встигли перевести лише одного винбаря.

Поява сонця, що на його іншій пори з такою нетерплячкою чекає Мишко, тепер нервувала й злила його.

„О, вже виперлося!“ — невдоволено зауважив він, поглядаючи на небо, коли вийшов зі штабу.

Він зайшов на стайню до Джміля, передав Анонове застереження й звелів перввести Циганка на допомогу винбарщикам. Та цього йому видалося за мало. Випадок з отруєнням коней змусив його суворіше поставитися до Циганкового вчинку. Він вирішив справу про його поставити на комсомольських зборах, що мали відбутися ввечері.

На ранок другого дня весь п'ятий учасок сполошити неждані лиховісні чутки. Зі стайні другої stodvірки хтось забрав усі коні; у третій stodvірці злочинці захопили дві пари волів укупі з ярмами й втзами; в шостій — з дежурного конюха, що спав на лежанці в червоному кутку, стягли чоботи; в сьомій — невідомо куди зник чистокровний породистий жеребець.

Чутки, як зайці — стрибунці перескакували з кварталу в квартал, із двору в двір, від хати до хати. Вони ширилися й зростали, мов роздмухані ковальські міхи.

Дежурний конюх другої stodvірки, що проспав удома, як убитий цілу ніч, запевняв, ніби нападники були в машкарах і кричали йому „руки вгору“. Вони змусили його сховатися в ясла й не вставати доти, поки не зійде сонце. Боячися кари за злочинне недбальство, конюх третьої stodvірки втік до другої станиці, а сьомої — просидів у льоху цілих два дні.

Трудно було повірити, щоб тут не походила чиясь зловмисна рука. А їх же було так багато. Вони попричаювалися по глитайських оселях і часто давалася в знаки колгоспові, що лише збирав свої сили, спинався на ноги.

І не було нічого дивного в тому, що зі сходом сонця до секретаря партійного осередку раптом нагрянула кілька чоловіків червоних партизанів, вимагаючи рушниць. Вони хотіли

власними руками розправитися з тими, хто посягнув на громадське добро.

Зранку вся станична міліція стала на ноги; вона з особливою старанністю почала висліджувати злочинців, що так нахабно посягнула на громадське добро. Але даремна була її робота. Справжні винуватці незабаром з'явилися самі й призналися у всьому. То були комсомольці з шостої ударної, хто не лінувався, той на власні очі міг побачити „покрадене“ в цілковитій справності на штабному дворі. Що сміху, реготу було! Мишко по — праву міг пишатися з бойового наскоку своїх хлопців, що викрили й озадачили всіх засонь та тюхтіїв на усупільнених стайнях.

Ця ніч дала до рук Захарка Щербатого, найактивнішого співробітника станичних стінгазет, добрий матеріал. Уже на вечір участкова стінгазета оздобилася новими „епіграмами“, де чималу увагу було приділено конюхові другої стодвірки. Епіграму ілюструвала карикатура: — брехливий конюх лежав з піднятими догори руками, а перед ним стояли замасковані люди з звіряними обличчями, скерувавши на його горло величезні гармати, й кричали: „Руки в горру, бісова душа!“.

Не забув Захако й Циганка. Хоч і з запізненням, а й крнюх потрапив до газети. Йому присвячувалося такого вірша:

Ударництво, змагання —
вітаю!

Дежурить на стуйні, —
будь ласка. —

Ударну запевнив Циганок,
А сам подався

в гості до Параски.

Те, чого боялися Антін і Мишко, врешті настало. День видався тихий погожий, ясний. З ранку на небі жодної хмаринки. Зоставалося вивезти на поле останній винбар. Схопившись з ліжка, Мишко з тривогою зауважив, що маленькі шибки хати горіли полум'ям теплого ясного проміння. Снідати ніколи було. Він вискочив на двір. Повітря пахло свіжою прохолодою талі. Сніг під ногами не скрипів, а тихо подавався, як розведена глина і чітко відбивав підшви його чобіт. Мишко біг і то озирався, то поглядав на зловісну блакить неба, що обіцяла теплий день і гарячливу роботу.

З винбарем хлопці довго тяглися, поки вибичувалися на вулицю. Багата глитайська оселя була огорожена міцним високим тином і його доводилося ламати, щоб очистити дорогу розлогим гринджолам. Поки виїхали за станцію, сонце бралось під обід. На шляхах з'явилися калюжі води. Нековані коні

сковзалися на слизькому льоду, критому водою й часто падали. Дедалі снігу ставало менше. Іноді величезні полоззя натрапляли на оголені від снігу місця, і тоді коні ледве-ледве перетягували важкий вантаж. Коли під'їхали до Гнилого ерку, на льоду стояло вже на чверть талої води. Єрик набубнявів і от-от мав зашуміти нестримним потоком паводі. Чи витрима лід? А що як провалиться?—такі питання тривожили ударників.

Обережно з'їхали на лід. Він раптом хруснув, і як гумовий увігнувся під важким вантажем. Коні інстинктивно кинулися в бік, винбар гойднувся й заскрипів. Хлопці зометушилися. Момент видався критичний. Кожна зайва мить загрожувала небезпекою.

— Гонить уперед! — не тямляючи себе крикнув Мишко.

Тонучи в воду й падаючи на слизькому льоду, хлопці гейкнули на коні й кинулися вперед. Полозки легко зашуміли на слизькій поверхні. Ще одна мить і поїзд опинився на протилежному березі.

— Ну, западився самий Гнилий Єрик! — вилаявся Мишко — Тепер ти нам не страшний!..

Зморені, виснажені коні ледве пересували ноги. Снігу на шляху майже не було, — він лише вузькою стежкою литів посеред самої дороги, де зимою втоптали хури. Щодалі худобі ставало не під силу. Нарешті вибралися на бугор; від його до хутора лишалось не більше півтора гін. Сонце гріло зовсім по-весняному, коли не сказати по-літньому. На шляху-ні снігу, ні льоду. Коні стали. Як не бичувалися, винбар довелося лишити на місці.

— І то добре, що хоч через Гнилий перебралися — заспокоїливо тарабанив Володько.

Мишко мимоволі із ним згоджувався, бо сили було вичерпано до решти.

Коли хлопці порерталися назад, Гнилим ерком шуміла нестримна весняна паводь. Чорна каламутна вода вирувала з обох боків містка й він виглядав із неї ледве помітним, самотнім острівком.

VI.

Весна прийшла раптово, тріумфально, як гордий, але не мстивливий переможець. Завирувала каламутними водами по балках, оголила поля, дихнула теплим вітром і, наче усвідомляючи свою непереможну силу, великодушно пестила теплим ласкавим промінням холодну землю, людей, тварин.

Але так було лише кілька днів. По тому небо заклобо-

чилося хмарами, зашуміли холодні дощі. Широкими вулицями повалила глибока, невилазна багнюка. Здавалося, ніби на станицю насунулась болотяна наводь, що от-от залле її своєю важкою смоляною лавиною.

Це був час, коли землероб з години на години міг чекати, що зрадлива природа обдарує його непередбаченою несподіванкою. Чи зав'яжить неждана хуба, чи весна розщедриться теплою погожою дниною,—до всього треба бути готовим.

Незабором був призначений спробний збір колгоспу. 5-й участок жваво готувався до виїзду в поле. Ремонтували машини, лагодили зброю, запасали корма. Шоста ударна нікому не хотіла поступитися й хлопці прагли, щоб до сівби підготувитися бездоганно.

Станиця постарому жила тривожним, напруженим життям. Кілька стодвірок ще не закінчили заготівлю засівного зерна, і в них ішла завзята боротьба. Не раз довелося робити труси. У трьох дворах було знайдено по двісті-триста пудів, закопаної й похованої під соломою, пшениці. Пшеницю реквізували, а шкідників призначили до висилення.

Серед станичан не переставали ширитися всякі непевні чутки про 70-метрові ковдри, пайки, касарни, комуни. Тепер вони звучали що-раз настирливіше, збаламачуючи найхисткіших переволочан. До всього долучилася чутка про усупільнення свиней, овець та птиці. Це зовсім сполошило станичан. На базарі з'явилися цілі гори яловичини та битої птиці. Народ купами осаджував управу, вимагаючи посянень. Заспокійливим відповідям мало йняли віри й курячий крик дедалі більше тривожив весняні ночі. На людних місцях ночами з'являлися проклямації, писані боязкою злодійською рукою, щоб закликати виходити з колгоспу й бити комуністів. Збиті з пуття ворожою агітацією, колгоспники почали подавати заяви про вихід із колгоспу.

Настав переддень спробного виїзду в поле. О восьмій ранку пошта привезла газети. За півгодини від хати до хати, брюхаючися в грязюці, снували листоноші.

Станиця на газети чекала нетерпляче. Життя галопувало нестримними стрибками—дні перегортали роки. Ціла країна клекотіла в борні за колективні шляхи, і гомін боротьби збуджував тривогу в обох воюючих таборах. От через що з такою жадобою накидалися станичани на газети. Ще не розгортаючи їх, питалися:

— А що там нового?

Звичайно, новини були раз-у-раз. Але станичанам хотілося почути щось особливе, одмінне, що розв'язало б сумнівні питання, які виростали день при дні, і на які не завжди знаходили вичерно-категоричні відповіді.

О, сьогодні в газеті таке... Там почитайте... Сам товариш Сталін пише...

Того дня відбулися такі багатолюдні збори, яких давно не знала станиця. Навіть непролазна на вулицях багнюка не стала на перешкоді. Прийшли з найвіддаленіших кварталів забрьохані, затьопані, стривожені, з різними думками, з різними надіями. Одні-укріпити віру в перемогу колгоспної весни, інші з потайним наміром внести розбрат й ізбаламучення.

Велика зала народому набилася людом ущерть. Галас, пересуди, вигуки, неугавне шамотіння розпирало хату, билося об стіни, як весняна крига об стислі береги річки. Шуршливо шелестіли газети. Якись непевні люди в'юнкими ящірками совалися в натовпі, вносячи в його підбурювання й метушню. На обличчях панував вираз нетерплячого чекання, іноді подиву, а більше неясної тривоги.

Антонові, що зайшов у приміщення, першим у вічі кинувся Панько Передерій. Він стояв у колі десятка дядьків, що голосно сперечалися, і часто повторював:

— Вопрос треба рубать... Коли добровольно, значить нема що й агітувати...

Побачивши Антона, Прнько на хвилину запнувся й посухнув у кутку. „Знаю, я голубе, чого ти домагаєшся“ — подумав Антін.

Нарешті збори розпочалися. Після зачитування кандидатів до президії й голосування, на кону з'явився секретар парт. осередку. Це був молодий білявий чоловік з метушливим поглядом сірих очей, трошки сутулий, швидкий на рухи і нервовий. Гучний, хоч і помітно стомлений голос, звучав упевнено і рівно.

— І так, товариші—почав секретар—ми маємо в газеті статтю тов. Сталіна, статтю, що з усією категоричністю повинна покласти край усім балачкам, усім хитанням тих, що досі піддавалися на глитайський гачок. Передчуваючи свою неминучу загибель, наш класовий ворог збирає останні сили, щоб перешкодити колгоспному рухові. Глитаї з новою силою загарчили й полили потьокі брудних, облудливих помий на партію і владу. Вони хочуть зірвати потужний рух колективізації, що змітає їх зі свого шляху, як ураган змітає сухий кінський кізяк при дорозі. Під впливом їхньої агітації деякі колгоспники почали подавати заяви про вихід з колгоспу. Не слухайте їх, товариші! Викривайте їхню облудну брехню!..

— Ти не агітуй, а скажи, — сполохнув тишу гострий голос, — ти скажи: що в колхозі ми повинні состоять на добровольних основаніях, чи по принужденію?

Секретар, що стояв побіч столу президії, — несподівано

ступив два кроки вперед і зупинився, шико розставивши ноги.

— Добровільно — коротко кинув — партія казала раніш, і тепер каже, що колективізація є справа добровільна, й примусту тут ніякого не може бути.

Антін повів очима по лавах і під самою стіною праворуч наглядів Панька Передерія. Сховавшись за спину переднього сусіди, Панько голосно вигукнув:

— Значить, хто захоче вийти з колективу, того, ніхто не вправі держати?

— Ніхто, зничайно. Але це не значить, що тепер, коли партія устами товариша Сталіна так голосно підтвердила старий принцип добровільности в колгоспному русі, ми повинні розлазитися з колгоспу.

— А як хто не хоче? — знову кинув Панько.

— Він повинен зрозуміти, що колгосп для нього - то краше, а не гірше.

— А як він понімать не хоче?

Голосний регіт хлопнув по лавах і розплескався хлипотливими колами по залі...

— Оце так задача!..

Секретар байдуже посміхнувся, але в його сірих очах блиснув непокійний вогник. Він розумів до чого навертає допитливий голос. Обводячи поглядом лави тихо спитав:

— Кого цікавить таке питання?

— Панька Передерія — почувся Мишків голос.

— Ага, Передерія... Це того Передерія, що його батька вислали. Ну що ж... Коли хто зрозуміти не може сьогодні, він зрозуміє завтра. А тих, що й слухати не хочуть про колективізацію, тих ми знаємо, що воно за люди. Таких ми не вмовляємо — нам з ними не по дорозі.

— Піймав облизня! — тихо посміхнувся Антін до товариша, зиркнувши на осадженого Панька. Стриманий гомін і сміх сплелися міцним клубком, що довго перекочувався з лави до лави, поки не розмотався геть.

Тимчасом секретар помітно схвильований докінчив свою промову й сів до столу. Він закурив цигарку й жадібно затягувався, як людина що її виснажила фага.

„Дуже вже наш секретар гарячий“ міркував Антін, дивлячись на нього. Антонові думки обірвав грубий густий голос, що монотонно рипів позаду. Антін оглянувся. Перед стояв, випнувши м'язисті груди, вперед високий сивобородий чоловік.

— Я понімаю так, — умірковано басив його голос, — раз до колхозу вступ добровільний, то хай кожен і міркує своєю головою, нащо ж так розпалірувать. Спитав же вас не який небудь буржуй, а Панько Передерій.

- Ого - го...
- Чого огокаеш?..
- Знайшов янгола з ріжками...

Секретар запалив другу цигарку, затягнувся й хотів був підвестися на ноги, але тут заговорив Антін.

— Товаришу — почав обертаючись назад — не поспішайте виправдовувати Панька. Колективізація є справа добровільна, так... Нас не заликають глтай, що сичали досі і тепер засичали ще дужче. Та коли Панькові і його підспівувачам хочеться, щоб ми не агітували, то цей номер не пройде. На колективний шлях виступили тисячі. Одні йдуть сміливо, інші хистко й непевно. Всякому, хто хоче до час пристати і не знаходить сили, щоб рішитися, ми не скажемо: „Не турбуйтеся, куме, спускайтеся на дно“... Ні! Такому ми повинні допомогти. Такого ми підштовхуємо й підтримуємо, як малу дитину, що вчиться ходити й говоримо йому: „Сміливіше товаришу, вперед, сміливіше!..

Глянувши на секретаря, Антін уловив його ухвальний погляд і додав! — Ми знаємо, чим дихає Панько Передарій. Сам не колхозник — він допоминається за інших. Благодіятель який жалісливий знайшовся.

- Жалів вовк вівцю, поки самі кістки zostалися.
- На ребрах зуби боявся поламати!
- Та цитьте, чого визвірилися на людину!
- Тсс... тсс...
- Теж людину знайшов!

Суперечки тривали довго, аж поки Панька й його прибічників геть не розбито.

Але новий день не приніс станиці цілковитого заспокоєння. На тинах знову з'явилися листівка. Одну таку об'яву Мишко зірвав на розі штабного подвір'я, приліплена до тину. Ось її зміст:

Граждани?
 Не вірте камуністамъ
 Вони хочуть васъ загнати в комуну
 Скоро забиратимуть, свитки й сорочки
 І да здравствуйть! Часна собствинность
 Усі тікайте з колхозу.

За попередні дні в управі колгоспу набралось щось близько сотні заяв про вихід і тепер там панувала цілковита метушня. Одні забирали заяви назад, інші подавали заново; декотрі по кілька разів на день міняли своє вирішення і ніяк не могли спинятися на одному — бути чи не бути в колгоспі. З господарських дворів уже чимало порозтягували реманенту. З декотрих стаєнь самовільно позабирано коні. Призначений спробний виїзд на поле не відбувся.

У 5-му участкові справа стояла трохи по іншому. Коли почався рух за вихід із колгоспу, Антін звелів Мишкові зібрати ударників і напутив їх обійти всі stodvіrki участку, агітуючи за збереження худоби та розбиваючи всякі непевні чутки. На суспільних конюшнях господарських дворів дежурило по кілька ударників, що нікому нічого не видавали без офіційного дозволу.

У день зборів Антін узяв в управі дванадцять заяв, поданих раніш колгоспниками 5-го участку про вихід. За порадою секретаря партійного осередку він утворив комісію з бідноти, ударників та партизанів для розгляду заяв. Тих, що виступали з колгоспу, скликали на збори. Після довгих умовлянь і розтлумачувань засідала комісія.

— Чому ви виходите з колгоспу? — зустрічали підписувача заяви.

— Всі виходить, хіба ж я один? — зрушував він плечима.

— Другий твердив:

— Жінка не хоче...

Посилали по жінку. Коли допитували її, вона здивовано поглядала на комісію й запевняла, що вона то нічого, а от чоловік не хоче. Справа кінчалась спільним реготом, і дядькові не лишалося нічого іншого, як туюж порвати свою заяву та ніякою ушиватися додому.

Але траплялися уперті, неподатливі. На запитання комісії вони вигадували іноді наївні до фантастики причини свого виходу, упиралися, сперечалися. Потрібно було багато витриманості й такту, щоб переконати, повернути на правильний шлях, розвіяти глитайські брехні. Хто вагався, на того не насідали — йому давали час подумати, отямитись, і траплялося, що після довгого роздуму людина дорікала собі за легковажний крок і з покаєюною головою йшла додому.

Після кількох годин роботи підлоги кімнати, де засідала комісія, вкрилася білими шматками, порваних колгоспниками, заяв. З дванадцяти чоловіка, лише двоє безнадійно-упертих вишло з колгоспу.

Отакий народ — говорив Антін, zostавши з Мишком — наче діти... Мене й жаль, і злість бере...

Вони хотіли вже були йти, як на порозі з'явився сивий миршавенький дідок.

— Що вам дедушка? — удався до його Антін.

— Та хотів я просити, спасибі вам, — почав винуватим голосом дідок, — щоб мою заяву повернули...

— Ви що, вийти хотіли?

— До правди слово, я й не хотів, та Панько Передерій мене наштурмував. Він таки й заяву сочинив.

— Панько...

Поквапним рухом Антін подлубався в кешені й показав зміняти чотирикутний папірець.

— Це ваша заява?

— Якщо зеленим чорнилом, то моя...

— Так ось воно що... — наче згадуючи щось протягнув Мишко. По тому швидко заговорив:

— Ви помітили, дядьку Антоне, що кілька заяв писало оцією самою рукою?.. — Він кинувся до столу. Висмикнувши кілька заяв із груді паперів, подав до Антонових рук.

— Як есть 'одна рука. — упенено мовив Антін, стуляючи один до одного папери. — Та сама, що й дідову заяву писала.

— От так постарався!.. Покрутив головою Мишко. — Але чекайте — додав перегодя. — Чи буває нема тут чогось іскожого... — він подлубався по кишнях і дістав зірвану з тину об'яву.

Іхні допитливі погляди перестрибували з одного папірця на другий, як тіні від розгойдуваного листу.

— Ні, ви на „к“ подивіться — тикав Мишко пучкою на неоковирну кургузу літеру. — Скрізь однакова... Такий самий закрутень зліва й вусик справа — точка в точку...

— Він, гад! — метнув раз'ятреними очима Антін. — Він... Стишуючи голос, заговорив:

— Сховай, ми передамо куди слід...

— Передамо... — На бригадировому обличчі вирізбилася зосереджена серйозність. — Коли б не вийшло помилки, дядьку Антоне? Давайте я зроблю так... Піду я до Костя Наріжного, — він Панків сусіда... чи не пізнає часом...

Антін з хвилину подумав.

— Іди, тільки щоб нащот прокламації було між нами...

Лишився сам, Антін деякий час роздумливо крокував по хаті, потім підійшов до вікна й почав дивитися на вулицю. Вже вечоріло й на дворі по-під тинами часто снували метушливі людські постаті. Іхні кроки були тороплені, руки заклопотані, непевні. „Метушиться народ — подумав Антін — Ціла країна метушиться... Під обстрілом ворожим борсається, вибичується з віковичного багна. Але вона таки вибичується — брешуть, гади“...

Зідхнув, опустил широкі плечі, наче підставляв їх під важкий вантаж. „Треба, думав далі, — метушливість на упевненість перемкнути... Завтра обов'язково вибиратися на степ“... І вже хазайновита думка на останці блиснула: „Зерно на полі, а порожняком не страшко й круга об'їхати... Вибичуємося, якось“...

Идучи дорогою, Мишко намислював, як краще підійти до Костя, щоб той одвертіше поставився до розпіз-

нання почерку проклямації. Так він пройшов цілу дорогу й не помітив, як на останньому кварталі зіткнувся віч-на-віч із Паньком Передерієм. Панько йшов швидко, підгойдуючи плечима, мов крильми. Розминувшись з Мишком, він обернувся, глянув йому вслід, потім перейшов на другий бік вулиці й завернув назад. Мишко потай спостерігав свого еупротивника й злорадна думка помстливою лапою шкрябнула його в грудях: „Знає кішка, чие сало зіла“.

Костя він зустрів на дворі і вони зараз же зайшли до хати. Мишко добув дідову заяву та прокламацію й поклав їх поруч. Пильно дивлячися на товариша, спитав: „Скажи, як на твою думку,—це одна рука писала?“

У глибоких Костевих очах сполахнув боязний вогник. Він переводив метушливий погляд то на заяву, то на прокламацію, твердо сціпивши губи. Мишко помітив, як парубкові уста тихо дріжали в кутках, і на щоках з'явилися непокійні рожеві плями.

— Та ти не ніяковий, кажи просто..

— Не беруся, йй — бо не беруся — непевно проронив Кость.

— А буква „к“, на твою думку, схожа?..

— Вродь як схожа, а хто знає...

— Заяву знаєш хто писав?..

Кость хвилину завагався, потім не рішуче проронив:

— Рука наче б то Панькова...

— А прокламацію?..

Кость мовчав; лише повні плечі йому лякливо підіймалися та часто дихали груди.

— Та ти кажи... кажи...

— Боюся... — врешті видавив парубок — хто зна... Не знаю — вже рішуче додав.

— От що... — заговорив Мишко, помітно хвилюючись. — Звісно, всяк за себе одвічає... Але я знаю, ти мудруєш, Костю, вихляєш... Так ударникові не личить... Прийде час коли ти мусиш сказати просто, без крутіства. А так, ти боягуз і двурушник.. Чуєш?..

Мишко схопив зі столу папери і, важко гупаючи чобітьми, подався геть.

Після його уходу Кость нарочито не виходив із хати, щоб не зустрінутися з Паньком, проте останній незабаром з'явився до його сам.

— Чого то той злидень до тебе заходив? — удався до Костя, пронизуючи злодійським поглядом.

— Це ти про Мишка?

— Еге...

— Так, нащот на ряду... Лаявся, що ти заяви понаписував дядькам про вихід із колективу.